

اطلاعات شناسی

INFORMIOLOGY

چکیده

هدف از این پژوهش بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش آموزان عشایر کوچنده و ارائه الگویی جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای به منظور پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی این جامعه است. جامعه آماری این پژوهش شامل ۶۰ نفر از دانش آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی خانی از دبیرستان دخترانه شبانه‌روزی مالک‌اشتر و آموزشگاه پسرانه شبانه‌روزی شهید بهشتی شهر شیراز هستند. ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش پرسشنامه محقق ساخته است. روش تحقیق پیمایشی توصیفی و روش آماری در این پژوهش آمار توصیفی است. اکثریت دانش آموزان اظهار داشته‌اند که نیاز به مطالب و موضوعات غیردرسی دارند و از میان مطالب و موضوعات غیردرسی، موضوعات فرهنگی و ورزشی را بیش‌تر از بقیه موضوعات مورد نیاز می‌دانند. در نهایت با توجه به نیازهای اطلاعاتی بیان شده و نیز وسائل و تجهیزات موجود برای دسترسی به اطلاعات به ارائه الگویی جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای دانش آموزان مورد مطالعه پرداخته شده است.

بررسی نیازهای اطلاعاتی
دانش آموزان عشایر کوچنده
ایل قشقایی استان فارس،
طایفه عمله، تیره صفی خانی؛
ارائه الگویی جهت تأمین
خدمات کتابخانه‌ای

کلیدواژه‌ها، نیازهای اطلاعاتی دانش آموزان، ایلات و عشایر قشقایی، عمله، صفی خانی، خدمات کتابخانه‌ای.

هاجر صالحی ده‌پاکانی

دکتر رؤیا برادر

دکتر سعید رضایی شریف‌آبادی

بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان عشایر کوچنده

ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی:

ارائه الگویی جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای

هاجر صالحی ده‌بادکانی^۱

دکتر رویا برادر^۲

دکتر سعید رضایی شریف‌آبادی^۳

مقدمه

جامعه مورد بررسی در این تحقیق جامعه عشایر کوچنده است. شیوه زندگی عشایر توأم با کوچندگی یکی از متقدم‌ترین اشکال حیات اجتماعی است که از اوایل دوران شکل‌گیری زندگی اجتماعی انسان‌ها آغاز گشته و با پشت‌سر گذاشتن فراز و فرودهای تاریخی تا به امروز استمرار پیدا کرده است. عشایر کوچنده ایران حدود ۲ درصد (۱۳۰۲۰۸۹ نفر) از جمعیت کل کشور را دربرمی‌گیرد (آموزش و پرورش عشایر فارس، زیر چاپ).

یکی از ویژگی‌های بارز جمعیتی جوامع گوناگون میزان سواد و پیشرفت تحصیلی و یکی از معیارهای عقب‌ماندگی اجتماعی پایین بودن نرخ پاسوادی و میزان کتابخوانی است. از آن‌جا که محرومیت‌زدایی فراگیر در هر جامعه جز با آموزش درست و کسب مهارت و تخصص به منظور افزایش تولید بهره‌وری و مشارکت قشر تحصیل‌کرده و کارآمد در امور اجتماعی، سیاسی و اقتصادی به دست نمی‌آید؛ آموزش و پرورش عشایر نیاز مسئولیت‌بزرگی را در قبال تعلیم و تربیت فرزندانش این جامعه برعهده دارد. زیرا به هر حال سلامتی روحی و روانی و ارتقای معلومات و مهارت‌های علمی جوانان کشور که جوانان عشایر هم جزئی از آنان می‌باشند در پیشرفت یا عقب‌ماندگی جامعه سهم بسزایی دارد.

- لذا، هدف پژوهش حاضر، تلاش برای ارائه الگویی به منظور تأمین خدمات کتابخانه‌ای است که بتواند در کمک به آموزش و پرورش و دستیابی دانش آموزان عشایری به مواد اطلاعاتی نقش مؤثری ایفا کند. در این راستا، اهداف ویژه زیر دنبال می‌شود:
- تعیین نیازهای اطلاعاتی دانش آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی به منظور ارائه الگویی جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای.
 - تعیین وضعیت کنونی دانش آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی از نظر دسترسی به اطلاعات.
 - تعیین مواد اطلاعاتی مورد نیاز دانش آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی جهت رفع نیاز اطلاعاتی ایشان.
 - تعیین تجهیزات و وسائل مورد نیاز دانش آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی جهت دسترسی به اطلاعات.
 - تعیین شیوه‌های امانت‌دهی مواد اطلاعاتی مورد نیاز به دانش آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی در محل زندگی‌شان.
 - تعیین نیروی انسانی مناسب جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای دانش آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی.
 - تعیین سازمان یا سازمان‌هایی که تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای دانش آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی را مورد حمایت قرار می‌دهند.

پرسش‌های اساسی

- نیازهای اطلاعاتی دانش آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی چیست؟
- الگویی مناسب جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای دانش آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی چیست؟

روش پژوهش و جامعه آماری

پژوهش از نوع کاربردی و روش آن پیمایشی توصیفی است. کلیه دانش آموزان عشایر کوچنده طایفه عمله، تیره صفی‌خانی از یک دبیرستان دخترانه شبانه‌روزی عشایری با نام مالک‌اشتر و یک آموزشگاه شبانه‌روزی پسرانه عشایری با نام شهیدبهشتی دو شیراز به عنوان جامعه آماری انتخاب شدند. از این دو مدرسه ۶۰ نفر متعلق به طایفه عمله، تیره صفی‌خانی می‌باشند که هر ۶۰ نفر به عنوان جامعه پژوهش انتخاب شدند. در این تحقیق

از ابزار پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. پرسشنامه پس از طراحی و سنجش روایی آن در میان جامعه مورد بررسی توزیع گردید. دامنه سنی آزمودنی‌های مورد مطالعه بین ۱۶-۲۰ سال می‌باشد و اکثریت آزمودنی‌های مورد مطالعه ۱۵ ساله هستند. ۶۰ درصد آزمودنی‌های مورد مطالعه دختر و ۴۰ درصد آنها پسر هستند. ۷۵ درصد از آزمودنی‌های مورد مطالعه در پایه‌های اول تا سوم دبیرستان و ۲۵ درصد از آنها در دوره پیش‌دانشگاهی به تحصیل اشتغال دارند.

پیشینه پژوهش

گرچه مطالعه درباره عشایر، از قدیم‌ترین ایام مورد توجه بوده و در کتاب‌های جغرافیا و تاریخ شهرها و مناطق مختلف کشور و بعضی سفرنامه‌ها به چشم می‌خورد. عمده مطالعات محققان درباره این جمعیت بحث از خصوصیات ظاهری زندگی اهلی و شرح و بیان سنت‌ها و آداب و رسوم مردم است. ولی تاکنون تحقیقات چندانی در مورد بررسی نیازهای اطلاعاتی عشایر و تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای این قشر صورت نگرفته است. پژوهش‌هایی در زمینه‌های مشابه این زمینه صورت گرفته که به اختصار مرور می‌شود:

در ایران

حقیقی‌طلب (۱۳۵۲) در پایان‌نامه خود تحت عنوان «پیدایی و گسترش کتابخانه‌های روستایی در جهان و ایران» با هدف تهیه رساله پژوهشی در باب پیدایی و گسترش کتابخانه‌های روستایی در روستاهای ایران و جهان به مباحثی از قبیل اهمیت کتابخانه روستایی، خدمات کتابخانه‌های روستایی، آمادگی‌های ذهنی و جهان‌بینی، سازمان و نیروی انسانی کتابخانه روستایی، وسایل ارتباط جمعی و شناخت مجموعه کتابخانه روستایی، ارزشیابی اثرات آموزشی کتابخانه‌های روستایی و ویژگی‌های یادگیری و شیوه کتاب‌رسانی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به روستاییان و عشایر پرداخته است. اسدی (۱۳۵۶) در پایان‌نامه‌ای با عنوان «ارائه الگویی برای گسترش خدمات کتابخانه در مناطق روستایی ایران» به ارائه الگویی برای گسترش خدمات کتابخانه‌های روستایی ایران با توجه به نیازها و شرایط اجتماعی ایران می‌پردازد. نظام کتابخانه‌های روستایی ایران با توجه به مقایسه با نظام کتابخانه‌های روستایی آمریکا، هند، انگلیس، نروژ، جامائیکا، غنا و روسیه شوروی مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج بررسی نشان داد که در بیش‌تر کشورهای مورد بررسی توسعه خدمات کتابخانه‌های روستایی از سوی مقامات دولتی مرکزی (شهری) انجام شده است. وی معتقد است که الگویی پیشنهادی برای کتابخانه‌های روستایی باید از

خصوصیات زیر برخوردار باشد: ۱) کتابخانه باید در دسترس اکثر مردم روستایی باشد. ۲) کتابخانه باید با شرایط و زندگی روزمره جامعه روستایی هماهنگ باشد ۳) توزیع کتاب، فیلم و مواد دیداری شنیداری به نحوی باشد که دسترس‌پذیری به آنها امکان‌پذیر باشد. ۴) در جامعه روستایی دسترسی به آموزش باید همان دسترسی به کتابخانه باشد. ۵) نیروی انسانی مورد نیاز برای کتابخانه روستایی باید از آموزش لازم برخوردار باشد. ۶) کتابخانه‌های روستایی باید دارای ابزارهای ارتباطی بیشتر با مردم باشد تا کتابخانه‌های شهری (صدیق بهرامی، ۱۳۷۹). قربانی (۱۳۷۹) در پایان‌نامه‌ای تحت عنوان «بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مشهد و ارزیابی توانایی مجموعه کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها» با در نظر گرفتن هرم نیازهای مازلو و هدف‌های کلی نظام آموزش متوسطه، به ارائه الگویی از نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی پرداخته و سپس با استفاده از این الگو اولویت نیازهای اطلاعاتی از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان را تعیین نموده است و همین‌طور به ارزیابی توانایی مجموعه کتابخانه‌های دبیرستانی در برآوردن این نیازها پرداخته شده است. یافته‌های این پژوهش مشخص کرد که بین نظرات معلمان و دانش‌آموزان درباره نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان تفاوت معنی‌داری وجود دارد. همچنین نظرات دانش‌آموزان دبیرستانی درباره نیازهای اطلاعاتی آنها از جنس و ناحیه تحصیل آنها مستقل نیست و این متغیرها بر نظرات دانش‌آموزان تأثیر دارند. در ادامه، بررسی مجموعه کتابخانه‌های دبیرستانی مورد پژوهش نشان داد که بین اولویت نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان و توانایی مجموعه منابع این کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها، همخوانی وجود ندارد و منابع اطلاعاتی موجود در این کتابخانه تا حدود زیادی پاسخگوی نیازهای اطلاعاتی مطرح شده توسط دانش‌آموزان نیست. کاظمی (۱۳۷۹) در پایان‌نامه خود با عنوان «توانایی‌ها و ناتوانی‌های آموزش و پرورش عشایر از آغاز تا انقلاب اسلامی» ابتدا به معرفی ویژگی‌های زندگی عشایری می‌پردازد سپس از آموزش و پرورش عشایری قبل و بعد از انقلاب، تأمین خدمات کتابخانه‌ای توسط آموزش و پرورش عشایری قبل از انقلاب، تأثیر آموزش و پرورش بر روی زندگی ایلی، اقتصاد ایلی، بهداشت ایلی، فرهنگ عشایر، نگرش افراد ایلی، ارتباط آموزش عشایر با مسئله اسکان و علل و عواملی که منجر به عدم موفقیت در ادامه کار تعلیمات عشایر بعد از انقلاب شد صحبت می‌کند.

خارج از ایران

پاترسن^۱ (۱۹۹۲) در پژوهشی که با حمایت کتابخانه کنگره آمریکا به انجام رسیده و به شکل دستورالعملی تحت عنوان «کتابخانه‌های قبیله‌ای: آموزش و رسیدگی به خدمات

کتابخانه‌ای برای فبایل امریکایی» درصدد است تا وضعیت خدمات‌رسانی به کتابخانه‌های فبایل بومی امریکایی را بهبود ببخشد و همکاری‌های بین کتابخانه‌های را بین کتابخانه‌های قبیله‌ای گسترش و توسعه دهد. وی در پایان پژوهش خود فهرستی از مواد و دستورالعمل‌های خدمات‌رسانی را ارائه کرده است که می‌تواند در این کتابخانه‌ها مورد استفاده قرار گیرند. آنتانی^۱ (۱۹۹۹) در تحقیقی با عنوان «خدمات کتابخانه‌ای با استفاده از شتر برای چوپانان عشایری در کنیا» به استفاده از شتر برای اطلاع‌رسانی و ارائه خدمات به شبانان عشایری در مناطق روستایی اشاره کرده است. دوری راه، عدم دسترسی به کتابخانه‌های عمومی و روستایی، پراکندگی روستاها، صعب‌العبور بودن راه‌ها و شرایط سخت آب و هوایی در کنیا، باعث شد کتابخانه ملی این کشور این طرح را در مناطقی از این کشور به اجرا گذارد. تعیین میزان کارایی استفاده از شتر در امر اطلاع‌رسانی به شبانان استان‌های شمال شرقی کشور کنیا، در یادداشت بهترین شیوه‌های ارائه خدمات اطلاعاتی از شبانان، طراحی روش‌های مناسب اطلاع‌رسانی و تعیین نوع و شکل اطلاعات برای برآوردن نیازهای اطلاعاتی شبانان عشایری، از اهداف اصلی این تحقیق به حساب می‌آید. وی در نهایت به این نتیجه رسیده است که حمل کتاب توسط وسایل غیرموتوری (در این‌جا استفاده از شتر به عنوان یک کتابخانه سیار) جایگزین مناسبی برای کتابخانه‌های دیگر است و هم‌چنین یک وسیله مهم برای برآوردن نیازهای اطلاعاتی شبانان عشایری به حساب می‌آید. در^۲ و آکروید^۳ (۲۰۰۱) در تحقیقی با نام «کتابخانه‌های قبیله‌ای: ایجاد پلی به شاخه دیجیتال» در مورد وضعیت کتابخانه‌های قبیله‌ای مکزیک نو و اهمیت برخوردار بودن این کتابخانه‌ها از تکنولوژی می‌گویند. آنها در سفری که با چند تن از کتابداران ایالت مکزیک نو به کتابخانه‌های قومی داشتند به این نتیجه رسیدند که این کتابخانه‌ها از اهمیت حیاتی برای جامعه استفاده‌کننده‌شان برخوردارند. در و آکروید و دیگر همکارانشان یک سال با افراد بزرگ و جوان قبایل که مراجعه‌کنندگان به کتابخانه‌های قومی مکزیک نو بودند در ارتباط بودند تا نیازهای اطلاعاتی این افراد را به خوبی بشناسد و با فرهنگ آنها و انتظارشان از تکنولوژی آشنا شوند و بعد از آن یک برنامه تحت عنوان «ایجاد دسترسی به تکنولوژی برای امریکایی‌های بومی» در کتابخانه‌های قبیله‌ای مکزیک نو به اجرا گذاشتند.

با مرور تحقیقاتی که در قسمت پیشین در ایران آورده شد پیش‌تر جای خالی بحث در زمینه «بررسی نیازهای اطلاعاتی عشایر» و با تأمین خدمات کتابخانه‌ای احساس عشایر» احساس می‌شود. هم‌چنین در اکثر پژوهش‌های مورد استناد در پیشینه به تأثیر اطلاعات و فن‌آوری ارتباطات در بهبود معیشت، موفقیت و پیشرفت اجتماعی جوامع روستایی از اطلاعات اشاره شده که ضرورت پژوهش در زمینه تأمین خدمات کتابخانه‌ای

کتابخانه‌های برای فبایل امریکایی، در صدد است تا وضعیت خدمات‌رسانی به کتابخانه‌های فبایل بومی امریکایی را بهبود ببخشد و همکاری‌های بین کتابخانه‌های را بین کتابخانه‌های قبیله‌ای گسترش و توسعه دهد. وی در پایان پژوهش خود فهرستی از مواد و دستورالعمل‌های خدمات‌رسانی را ارائه کرده است که می‌تواند در این کتابخانه‌ها مورد استفاده قرار گیرند. آتانی^۱ (۱۹۹۹) در تحقیقی با عنوان «خدمات کتابخانه‌ای با استفاده از شتر برای چوپانان عشایری در کنیا» به استفاده از شتر برای اطلاع‌رسانی و ارائه خدمات به شبانان عشایری در مناطق روستایی اشاره کرده است. دوری راه، عدم دسترسی به کتابخانه‌های عمومی و روستایی، پراکندگی روستاها، صعب‌العبور بودن راه‌ها و شرایط سخت آب و هوایی در کنیا، باعث شد کتابخانه ملی این کشور این طرح را در مناطقی از این کشور به اجرا گذارد. تعیین میزان کارایی استفاده از شتر در امر اطلاع‌رسانی به شبانان استان‌های شمال شرقی کشور کنیا، دریافت بهترین شیوه‌های ارائه خدمات اطلاعاتی از شبانان، طراحی روش‌های مناسب اطلاع‌رسانی و تعیین نوع و شکل اطلاعات برای برآوردن نیازهای اطلاعاتی شبانان عشایری، از اهداف اصلی این تحقیق به حساب می‌آید. وی در نهایت به این نتیجه رسیده است که حمل کتاب توسط وسایل غیرموتوری (در این جا استفاده از شتر به عنوان یک کتابخانه سوار) جایگزین مناسبی برای کتابخانه‌های دیگر است و همچنین یک وسیله مهم برای برآوردن نیازهای اطلاعاتی شبانان عشایری به حساب می‌آید. در «آکروید»^۲ (۲۰۰۱) در تحقیقی با نام «کتابخانه‌های قبیله‌ای: ایجاد پلی به شاخه دیجیتال» در مورد وضعیت کتابخانه‌های قبیله‌ای مکزیک نو و اهمیت برخوردار بودن این کتابخانه‌ها از تکنولوژی می‌گویند. آنها در سفری که با چند تن از کتابداران ایالت مکزیک نو به کتابخانه‌های قومی داشتند به این نتیجه رسیدند که این کتابخانه‌ها از اهمیت حیاتی برای جامعه استفاده‌کننده‌شان برخوردارند. در «آکروید» و دیگر همکارانشان یک سال با افراد پیر و جوان فبایل که مراجعه‌کنندگان به کتابخانه‌های قومی مکزیک نو بودند در ارتباط بودند تا نیازهای اطلاعاتی این افراد را به خوبی بشناسد و با فرستگ آنها و انتظارشان از تکنولوژی آشنا شوند و بعد از آن یک برنامه تحت عنوان «ایجاد دسترسی به تکنولوژی برای امریکایی‌های بومی» در کتابخانه‌های قبیله‌ای مکزیک نو به اجرا گذاشتند.

با مرور تحقیقاتی که در قسمت پیشین در ایران آورده شد بیش‌تر جای خالی بحث در زمینه بررسی نیازهای اطلاعاتی عشایر، و با تأمین خدمات کتابخانه‌ای خاص عشایر احساس می‌شود. همچنین در اکثر پژوهش‌های مورد استناد در پیشین به تأثیر اطلاعات و فن‌آوری ارتباطات در بهبود معیشت، موفقیت و پیشرفت بهداشتی حوامع محروم از اطلاعات اشاره شده که ضرورت پژوهش در زمینه تأمین خدمات کتابخانه‌ای به منظور فراهم‌آوری دسترسی عشایر به اطلاعات را آشکارتر می‌سازد.

نجزیه و تحلیل یافته‌ها

با توجه به اولین پرسش اساسی این پژوهش مبنی بر «نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان عشایر کرج چنده ابل قشقای استان فارس، مطابقه عمله، تیره صفی خانی چیست؟»، بر مبنای نظرات اکثریت دانش‌آموزان مورد مطالعه، منابع مورد نیاز برای مطالعه دانش‌آموزان به دو بخش منابع درسی و منابع غیردرسی قابل تقسیم است و نیاز به برخورداری از منابع و مطالب غیردرسی بیشتر احساس می‌گردد.

جدول ۱. توزیع فراوانی آموذنی‌های مورد مطالعه بر حسب نیاز اطلاعاتی آموذنی‌ها به

موضوعات درسی و غیردرسی

موضوعات	فراوانی	درصد فراوانی
درسی	۲۳	۳۸/۳
غیر درسی	۳۷	۶۱/۷
تعداد کل	۶۰	۱۰۰

با توجه به جدول زیر از دیدگاه دانش‌آموزان مورد مطالعه، در میان مطالب و موضوعات غیردرسی، موضوعات فرهنگی، ورزشی، اجتماعی، مذهبی و سیاسی به ترتیب اولویت اهمیت قرار دارد.

جدول ۲. توزیع فراوانی آموذنی‌های مورد مطالعه بر حسب نیاز اطلاعاتی آموذنی‌ها به

موضوعات غیردرسی

موضوعات غیردرسی	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
فرهنگی	۳۲	۴۶/۸۹	۴۶/۸۹
ورزشی	۲۸	۲۳/۵۲	۵۰/۴۱
اجتماعی	۲۳	۱۹/۳۲	۶۹/۷۳
مذهبی	۱۹	۱۵/۹۶	۸۵/۶۹
سیاسی	۱۷	۱۲/۲۸	۱۰۰
تعداد کل	۱۱۹	۱۰۰	

محقق از جمع‌بندی کلیه یافته‌های پژوهش که در ذیل ارائه می‌شود در پاسخ به دومین پرسش اساسی تحقیق مبنی بر این‌که «الگوی مناسب جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای

برای دانش آموزان عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، مطابق عمده، تیره صفی خانی چیست؟ استفاده می کند.

جمع بندی

— منابع مورد نیاز برای مطالعه دانش آموزان به دو بخش منابع درسی و منابع غیردرسی قابل تقسیم است. با توجه به نظرات اکثریت دانش آموزان عشایری مورد مطالعه، نیاز به برخورداری از منابع و مطالب غیردرسی بیش تر احساس می گردد. شاید بتوان دلیل عمده این بحث را کمبود منابع اطلاعاتی در زمینه منابع غیردرسی مناسب برای این دانش آموزان در کتابخانه های مدارس آنها دانست. از دیدگاه دانش آموزان مورد مطالعه، در میان مطالب و موضوعات غیردرسی، موضوعات فرهنگی، ورزشی، اجتماعی، مذهبی و سیاسی به ترتیب اولویت اهمیت قرار دارد.

— در هر کتابخانه ای، کتابدار به عنوان مهم ترین نیروی انسانی جذب کننده کاربران به سمت منابع اطلاعاتی می تواند مفید فایده باشد. همگرایی ویژگی ها و خصوصیات یک کتابدار با آنچه که در نظر کاربران مهم محسوب می گردد، می تواند دروازه ای به منظور مراجعه دوباره به کتابخانه و استفاده از منابع آن باشد. کتابخانه مورد نیاز برای دانش آموزان مورد مطالعه کتابخانه ای است که کتابدار آن بنا به نظر دانش آموزان از نظر معلومات عمومی در سطح بالایی باشد. از نظر قدرت انتخاب یا به عبارت بهتر مجموعه سازی، مناسب با نیاز اطلاعاتی دانش آموزان عمل کند و به اخلاق حرفه ای پایبند باشد.

— با توجه به این که در کتابخانه مدرسه دانش آموزان مورد مطالعه، فردی به عنوان کتابدار به فعالیت مشغول است، اما رضایت دانش آموزان از کتب آورده شدن نیاز اطلاعاتی آنان از سوی کتابخانه مدرسه و از کتابدار مدرسه در پاسخگویی به سؤالات در حد متوسط است. این مشکل را می توان از دو جنبه مورد نظر قرار داد:

کتابدار معلومات کافی در رابطه با ارائه خدمات به دانش آموزان را نداشته است و با منابع اطلاعاتی فراهم شده با توجه به بودجه کتابخانه و عدم شناخت نیاز کاربران توسط کتابدار، نتوانسته، رضایت آنها را جلب نماید.

— از دیدگاه دانش آموزان مهم ترین خصوصیت یک کتابخانه خوب، قابل دسترس بودن آن است، در حالی که آنها در محل زندگی خود در قشلاق و ییلاق از وجود کتابخانه بی بهره بوده اند.

— در مجموعه سازی برای هر نوع کتابخانه ای، مواد و منابع اطلاعاتی می باید متناسب با نیاز و استفاده مراجعه کنندگان به آن کتابخانه تأمین گردد. بنابراین اظهار نظر دانش آموزان

مورد مطالعه، کتاب، نوار کاست، اینترنت، روزنامه، نشریه و دیسک فشرده آموزشی به ترتیب مورد نیاز و استفاده آنهاست که به این ترتیب کتابدار این نوع کتابخانه‌ها می‌باید به اولویت منابع مطرح شده با توجه به نیاز اطلاعاتی دانش‌آموزان عشایر توجه نماید. برای استفاده از بعضی از این مواد و منابع اطلاعاتی مانند دیسک فشرده، نوار کاست و اینترنت باید از تجهیزات و وسایلی مانند کامپیوتر و ضبط باید برخوردار بود. طبق اظهار نظر دانش‌آموزان مورد مطالعه دستگاه ضبط و بخش نوار کاست از میزان استفاده بالایی برخوردار است. بنابراین نوار کاست برای این دانش‌آموزان در محل زندگی‌شان قابل استفاده است ولی به دلیل این‌که در محل زندگی (چادر) امکان دسترسی به اینترنت فراهم نیست. لذا کتابخانه باید شامل چند دستگاه کامپیوتر به نسبت جمعیت کل دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشغایی استان فارس، طبایفه عمله، تیره صفی‌حانی باشد که دانش‌آموزان بتوانند در کتابخانه به اینترنت متصل شوند.

در تعریف تیره در فصل دو (۲-۲-۲) به این مسئله اشاره شد که هر تیره دارای بیلاقی و قشلاقی یکسانی است. بنابراین بهره‌گیری از امکانات پست و مخابرات در منطقه بیلاقی و قشلاقی نیز باید برای همه بنکوه‌های یک تیره نیز یکسان باشد. ولی یافته‌ها نشان می‌دهد که همه دانش‌آموزان این تیره در بهره‌گیری از امکانات پست و مخابرات در منطقه بیلاقی و قشلاقی با هم یکسان نوده‌اند که می‌تواند حاکی از پراکندگی چادرهای بنکوه‌های این تیره مورد مطالعه باشد. ولی با این وجود اکثر دانش‌آموزان مورد مطالعه اظهار کرده‌اند که در منطقه بیلاقی از دسترسی به امکانات پست و مخابرات بی‌بهره‌اند ولی در منطقه قشلاقی‌شان به اداره پست و مخابرات دسترسی دارند.

با توجه به نتایج به دست آمده از تحلیل یافته‌ها و مرور پیشینه‌ها، جهت بهینه‌سازی وضعیت آموزشی‌های مورد مطالعه از نظر دسترسی به اطلاعات الگویی محقق ساخته پیشنهاد می‌شود که شامل موارد زیر است:

حمایت سازمانی و نیروی انسانی

با توجه به عدم وجود کتابخانه در منطقه بیلاقی و قشلاقی محل زندگی دانش‌آموزان مورد مطالعه پیشنهاد می‌شود که کتابخانه‌ای عمومی با حمایت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل پست استان فارس، اداره کل مخابرات استان فارس، اداره کل آموزش و پرورش عشایر استان فارس، اداره کل امور عشایر استان فارس، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در این دو منطقه دایر شود.

کتابدار این کتابخانه به نظر دانش‌آموزان شخصی است که خصوصیت عمدتاًش توانایی تهیه کتاب و دیگر مواد اطلاعاتی مناسب و داشتن اطلاعات عمومی بالاست. شخصی که دانش‌آموزان وقتی نیاز اطلاعاتی‌شان را بازگو کنند، بتواند متناسب با نیاز اطلاعاتی آنها مواد اطلاعاتی تهیه کند و به خوبی بتواند پاسخگوی نیاز اطلاعاتی این دانش‌آموزان باشد. محقق توصیه می‌کند کتابداری با حداقل مدرک کارشناسی کتابداری برای این کتابخانه در نظر گرفته شود که:

- مسلط به فرهنگ هشایر کرچنده اهل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی باشد و ترجیحاً از میان خود این جامعه انتخاب شود.
- مسلط به همه فعالیت‌های مربوط به مجموعه‌سازی کتابخانه باشد. یعنی انتخاب مواد مناسب با نیاز اطلاعاتی دانش‌آموزان، فراهم‌آوری امکان دستیابی دانش‌آموزان به مواد اطلاعاتی مورد نیاز و ارزشیابی مواد به منظور زنده و روزآمد نگه داشتن مجموعه (سپاسی، ۱۳۷۸، ص ۲).
- دارای روابط عمومی بالا برای برقراری ارتباط مؤثر با دانش‌آموزان و پاسخگویی بهینه به نیاز اطلاعاتی ایشان باشد. و به اخلاقی حرفه‌ای خود بسیار متعهد و پایبند باشد.
- دارای اطلاعات عمومی بالا باشد.

مجموعه‌سازی

آزمودنی‌های مورد مطالعه به موضوعات غیردرسی و از میان موضوعات غیردرسی بیش‌تر به موضوعات فرهنگی و ورزشی احساس نیاز می‌کنند. این در حالی است که درصد بالایی از این دانش‌آموزان نیز دارا بودن کتاب‌ها با موضوعات متنوع را از خصوصیات برتر یک کتابخانه خوب می‌دانند. بنابراین توصیه می‌شود در انتخاب و تهیه کتاب به منظور مجموعه‌سازی این کتابخانه به تنوع موضوعی کتاب‌ها اهمیت داده شود و در عین حال سهم بیش‌تری به موضوعات فرهنگی و ورزشی اختصاص داده شود. توصیه می‌شود کتاب، نوارهای کاست آموزشی و یا فسه‌های منحصرس نوجوانان، روزنامه، نشریه و دیسک‌فشرده آموزشی در مجموعه منابع اطلاعاتی کتابخانه جای داده شود و سهم بیش‌تری به کتاب و نوار کاست تعلق گیرد. با توجه به این‌که اکثر دانش‌آموزان اظهار کرده‌اند که دارای تلفن همراه هستند پیشنهاد می‌شود کتاب‌های صوتی و دیجیتالی و فیلم‌های آموزشی که می‌توانند بروی تلفن همراه بارگذاری شود در مجموعه منابع اطلاعاتی این کتابخانه جای داده شود و از آنجا که همه تلفن‌های همراه این قابلیت را ندارند توصیه می‌شود چند دستگاه تلفن همراه که کتاب‌های صوتی و دیجیتالی قابل بارگذاری بروی آنها هستند برای اعانت‌دهی به دانش‌آموزان در مجموعه تجهیزات این کتابخانه گنجانده شود.

کتابدار این کتابخانه به نظر دانش‌آموزان شخصی است که خصوصیت عمده‌اش توانایی تهیه کتاب و دیگر مواد اطلاعاتی مناسب و داشتن اطلاعات عمومی بالاست. شخصی که دانش‌آموزان وقتی نیاز اطلاعاتی‌شان را بازگو کنند، بتواند مناسب با نیاز اطلاعاتی آنها مواد اطلاعاتی تهیه کند و به خوبی بتواند پاسخگوی نیاز اطلاعاتی این دانش‌آموزان باشد. محقق توصیه می‌کند کتابداری با حداقل مدرک کارشناسی کتابداری برای این کتابخانه در نظر گرفته شود که:

- مسلط به فرهنگ عشایر کوچنده ایل قشقایی استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌حانی باشد و ترجیحاً از میان خود این جامعه انتخاب شود.
- مسلط به همه فعالیت‌های مربوط به مجموعه‌سازی کتابخانه باشد. یعنی انتخاب مواد مناسب با نیاز اطلاعاتی دانش‌آموزان، فراهم‌آوری امکان دستیابی دانش‌آموزان به مواد اطلاعاتی مورد نیاز و ارزشیابی مواد به منظور زنده و روزآمد نگه داشتن مجموعه (سینایی، ۱۳۷۸، ص ۲).
- دارای روابط عمومی بالا برای برقراری ارتباط مؤثر با دانش‌آموزان و پاسخگویی بهینه به نیاز اطلاعاتی ایشان باشد و به اخلاق حرفه‌ای خود بسیار متعهد و پایبند باشد.
- دارای اطلاعات عمومی بالا باشد.

مجموعه‌سازی

آزمودنی‌های مورد مطالعه به موضوعات غیردرسی و از میان موضوعات غیردرسی بیشتر تر به موضوعات فرهنگی و ورزشی احساس نیاز می‌کنند. این در حالی است که درصد بالایی از این دانش‌آموزان نیز دل‌را بودن کتاب‌ها با موضوعات متنوع را از خصوصیات برتر یک کتابخانه خوب می‌دانند. بنابراین توصیه می‌شود در انتخاب و تهیه کتاب به منظور مجموعه‌سازی این کتابخانه به تنوع موضوعی کتاب‌ها اهمیت داده شود و در عین حال سهم بیشتری به موضوعات فرهنگی و ورزشی اختصاص داده شود. توصیه می‌شود کتاب، نوارهای کاست آموزشی و با فقه‌های مخصوص نوجوانان، روزنامه، نشریه و دیسک‌فشرده آموزشی در مجموعه منابع اطلاعاتی کتابخانه جای داده شود و سهم بیشتری به کتاب و نوار کاست تعلق گیرد. با توجه به این‌که اکثر دانش‌آموزان اظهار کرده‌اند که دارای تلفن هستند. پیشنهاد می‌شود کتاب‌های صوتی و دیجیتالی و فیلم‌های آموزشی که می‌توانند بروی تلفن همراه بارگذاری شود در مجموعه منابع اطلاعاتی این کتابخانه جای داده شود و از آن‌جا که همه تلفن‌های همراه این قابلیت را ندارند توصیه می‌شود چند دستگاه تلفن همراه که کتاب‌های صوتی و دیجیتالی قابل بارگذاری بروی آنها هستند برای امانت‌دهی به دانش‌آموزان در مجموعه تجهیزات این کتابخانه گنجانده شود.

هم‌چنین به منظور برقراری دسترسی افراد به اینترنت چند دستگاه کامپیوتر به نسبت جمعیت کل دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقای استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی تهیه شود که دانش‌آموزان بتوانند در کتابخانه به اینترنت متصل شوند و با اشاره به این مسئله که بسیاری از کتاب‌ها در اینترنت به صورت الکترونیکی وجود دارد توصیه می‌شود چند دستگاه کتابخوان الکترونیکی نیز برای امانت‌دهی به دانش‌آموزان در مجموعه تجهیزات این کتابخانه قرار داده شود که دانش‌آموزان بتوانند به سهولت کتاب‌های الکترونیکی را در محل زندگی‌شان (چادر) مطالعه نمایند.

حفاظت و نگهداری

برای بالا بردن عمر کتاب‌ها توصیه می‌شود که کتاب‌ها به روش علمی صحافی شوند. هم‌چنین خورجین‌ها و کیسه‌های مخصوص حمل کتاب‌ها و دیگر مواد اطلاعاتی طوری طراحی شوند که در هنگام برف و باران، آب به داخل آنها نفوذ نکند. از همه مهم‌تر برگه‌ها با برجسی به جلد کتاب و با دیگر مواد اطلاعاتی چسباندن شود که حاوی توصیه‌های لازم برای جلوگیری استفاده بهتر از آن ماده اطلاعاتی و حفظ آن به دانش‌آموز است.

اشاعه اطلاعات

پیش‌ترین تعداد دانش‌آموزان کتابخانه‌ای را مورد نیاز می‌دانند که همیشه در دسترس باشد. برای این که کتابخانه در دسترس باشد لازم است که مخابرات استان فارس به کتابخانه دو یا سه خط تلفن دهد که دانش‌آموزان عشایر کوچنده ایل قشقای استان فارس، طایفه عمله، تیره صفی‌خانی بتوانند از طریق تلفن ثابت، همگانی و تلفن همراه با کتابخانه در تماس باشند.

توصیه می‌شود این کتابخانه با سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران به منظور تهیه برنامه‌های مخصوص معرفی کتاب و اطلاع‌رسانی در زمینه علاقه‌مندی‌های عشایر کوچنده ایران همکاری‌های لازم را به عمل آورد.

پیشنهاد می‌شود که به منظور پاسخگویی بهتر به نیازهای اطلاعاتی آزمودنی‌های مورد مطالعه کارگاه‌های آموزشی متناسب با نیاز اطلاعاتی این دانش‌آموزان در کتابخانه دایر شود.

هم‌چنین لازم است شاخه‌ای از اداره پست استان فارس باید در این کتابخانه حضور فعال داشته باشد تا مواد اطلاعاتی که مورد نیاز دانش‌آموزان عشایری است به نزدیک‌ترین اداره پست یا مخابرات و با دفتر ICT به محل زندگی (چادر) دانش‌آموزان مورد مطالعه رسانده شود. نحوه دقیق کار به این شکل است که دانش‌آموز عشایری با تلفن کتابخانه

مناس حاکم می‌کند. و یا به کتابخانه مراجعه کرده نیاز اطلاعاتی خود را بازگو می‌نماید. کتابدار متناسب با نیاز اطلاعاتی دانش آموز مواد اطلاعاتی مناسب را تهیه می‌کند و به پست کتابخانه می‌سپارد تا آن را به نزدیک‌ترین اداره پست و مخابرات و یا دفاتر ICT مناطق بیلابلی و قشلاقی زندگی عشایری برساند. لازم است ساعات کار کتابخانه با ساعات کار مراکز پستی هماهنگی داشته باشد اکثر آزمودنی‌های مورد مطالعه در محل زندگیشان در قشلاق دارای امکانات پست و مخابرات هستند بنابراین می‌توان مواد اطلاعاتی مورد نیاز را به اداره پست و یا مخابرات محل زندگی‌شان در قشلاق پست کرد و از آنجا نیز تحویل گرفت. برای رساندن مواد اطلاعاتی به بیلابلی که از اداره پست و مخابرات بی‌بهره‌اند. و هم چنین مسیر کوچ به این شیوه اقدام می‌شود که مواد اطلاعاتی مورد نیاز به نزدیک‌ترین دهستان یا آبادی که اداره پست یا مخابرات و یا دفاتر ICT دارد رسانیده می‌شود تا دانش آموزان بتوانند مواد اطلاعاتی درخواستی‌شان را از آنجا تحویل بگیرند و به آنجا تحویل دهند.

مطابق اطلاعات به دست آمده از اداره کل امور عشایر استان فارس اکثر خانوارهای تیره صفی‌خانی معمولاً از مکان‌هایی که در ذیل نام برده می‌شوند در هنگام کوچ می‌گذرند:

نوجین و خانی یک فرانسید، موسقان، بالاده، کههره سرخی (مسیر شیراز - کازرون)، کارخانه سیمان شیراز، دوکوهک، دوراهی بیضا (مسیر شیراز - سیستان)، تنگ خیاره، روستای کوشک بیضا (مسیر سد درودزن)، روستای درودزن، دشت چاهو، دشت بکان، گردنه مینقلو، سده، رودخانه سفید، بند بهرام.

جدول ۳. وجود ادارات پست و مخابرات و مراکز ICT در مسیر کوچ

دستر ICT	اداره مخابرات	اداره پست	
•	•	•	نوجین
•	•	•	خانی یک
	•		بالاده
•			دو کوهک
•	•	•	کوشک بیضا
•			درودزن
•	•	•	دشت بکان
•	•	•	سده

مطابق اطلاعات به دست آمده از اداره کل پست و اداره کل مخابرات استان فارس از مکان‌هایی که در بالا ذکر شد. نوجین و خانی یک دارای اداره پست و مخابرات و دفتر JCT. بالای اداره دارای دفتر JCT. دوکوهک دارای دفتر JCT. روستای کوشک بیضا دارای اداره پست و مخابرات و دفتر JCT. روستای درودزن دارای دفتر JCT. دشت بکان دارای اداره پست و مخابرات و دفتر JCT و آبادی سده دارای اداره پست و مخابرات و دفتر ICT می‌باشد. بنابراین کسانی که در مسیر کوچ و یا بیلاق و قشلاق محل زندگیشان از امکانات پست و مخابرات بهره‌مند نیستند می‌توانند از نزدیک‌ترین روستا و آبادی به محل زندگیشان (چادر) که دارای دفتر ICT و یا اداره پست و مخابرات می‌باشند مواد اطلاعاتی درخواستی را تحویل بگیرند و به همان‌جا تحویل دهند. نوجین و خانی یک دارای اداره پست و مخابرات و دفتر JCT. بالای اداره دارای دفتر JCT. دوکوهک دارای دفتر JCT. روستای کوشک بیضا دارای اداره پست و مخابرات و دفتر JCT. روستای درودزن دارای دفتر JCT. دشت بکان دارای اداره پست و مخابرات و دفتر ICT و آبادی سده دارای اداره پست و مخابرات و دفتر ICT می‌باشد. بنابراین کسانی که در مسیر کوچ و یا بیلاق و قشلاق محل زندگیشان از امکانات پست و مخابرات بهره‌مند نیستند می‌توانند از نزدیک‌ترین روستا و آبادی به محل زندگیشان (چادر) که دارای دفتر ICT و یا اداره پست و مخابرات می‌باشند مواد اطلاعاتی درخواستی را تحویل بگیرند و به همان‌جا تحویل دهند.

بحث و نتیجه‌گیری

جامعه عشایری ایران بیش از ۲ درصد جمعیت کل کشور را تشکیل می‌دهد و این جمعیت به نسبت مولدترین و خودکف‌ترین بخش جامعه است (سهرابی، ۱۳۷۳، ص ۲۲۸). با توجه به این‌که دسترسی آزاد به افکار و اطلاعات - به عنوان یک شرط لازم برای وجود شهروندان مسئول - به اندازه اصول آزادی و برابری و حقوق بشر ضروری و اساسی است (ایستوود، ۱۹۶۷، ص ۲۶) هم‌چنین برای استمرار سوادآموزی استفاده از مواد و منابع کتابخانه‌ای الزامی و حتی تنها راه چاره است و بر طبق بررسی‌های انجام شده تا به حال در زمینه بررسی نیازهای اطلاعاتی عشایر و با تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای آنها تحقیقات چندانی در ایران صورت نگرفته است. سعی پژوهشگر بر آن بوده تا با توجه به نیازهای اطلاعاتی بیان شده از طریق پرسشنامه و نیز وسائل و تجهیزات موجود برای دسترسی به اطلاعات به ارائه الگویی جهت تأمین خدمات کتابخانه‌ای برای دانش‌آموزان مورد مطالعه پرداخته شود. در تنظیم مآخذ فارسی و لاتین این پژوهش از شیوه‌نامه انجمن روانشناسی آمریکا (A.P.A) بهره گرفته شده است.

مآخذ

- حقیقی‌طلب، داریوش (۱۳۵۲). پیدایی و گسترش کتابخانه‌های روستایی در جهان و ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، شیراز.
- سهرابی، علی (۱۳۷۳). آموزش و پرورش عشایر ایران. شیراز: دانشگاه شیراز، نشر پدیده.
- سینایی، علی (۱۳۷۸). مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها (ج ۱). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- د.د. بنی‌بهادی، ماندانا (۱۳۷۹). بکلیه‌نامه پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی.
- قربانی، ولی (۱۳۸۰). بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مشهد و ارزیابی توانایی مجموعه کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها. کتابداری و اطلاع‌رسانی مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۲ (۱)، ۲۳-۲۷.
- کاظمی، سلطانعلی (۱۳۶۹). توانایی‌ها و ناتوانی‌های آموزش و پرورش عشایر از آغاز تا انقلاب اسلامی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، شیراز.
- Atuti, R. M (1999). Camel Library Service to Nomadic Pastoralists: The Kenyan Scenario, Retrieved from <http://ifl.sagepub.com>.
- Dorr, J. & Akeroyd, R. (2001). New Mexico Tribal Libraries: Bridging the Digital Divide, Computers in Libraries. Retrieved from: http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_0286-10249791_ITM.
- Eastwood, C. R. (1967). Mobile Libraries and other public library transport. London: Association of Assistant libraries.
- Patterson, L. (1992). Tribal library procedures manual: Training and Assistance for Indian library services. Norman, Oklahoma: The University of Oklahoma. Retrieved from: <http://www.library.ubc.ca/cwi7xwa/Tribelrman.pdf>.